

Grete Steinvikaune

Tilknytning og tilknytningsatferd: Sped- og småbarn i samspill

Attachment and attachment behavior: Infants
and toddlers in interaction

Bacheloroppgave i Barnevern
Veileder: Lasse Skogvold Isaksen

Mai 2021

Grete Steinvikaune

Tilknytning og tilknytningsatferd: Sped- og småbarn i samspill

Attachment and attachment behavior: Infants and toddlers in interaction

Bacheloroppgave i Barnevern
Veileder: Lasse Skogvold Isaksen
Mai 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosialt arbeid

Kunnskap for en bedre verden

FORORD

Da jeg startet med bacheloroppgaven opplevde jeg å bevege meg i et åpent landskap. Det var uendelig med muligheter og et utall veier å gå. Gjennom barnevernsstudiet og arbeid med sped- og småbarn på senter for familie og barn har stien blitt tråkket opp, men konturene og landskapet har vært utfordrende på bakgrunn av en opplevelse av at landskapet har mange interessante veier. Flere stier har jeg begynt å vandre på, for å så gå en annen vei. Andre ganger har jeg undret meg om stien er den riktige, og forsøkt å lete den frem når terrenget har syntet ullent.

Denne oppgaven har vært en prosess. Det har vært krevende, inspirerende og givende. Oppgaven har betydd mye, faglig og personlig. I den forbindelse er det flere jeg gjerne ønsker å rette en stor takk til.

Først og fremst vil jeg takke de som har gitt meg veiledning, som har gitt gode råd og tilbakemeldinger på veien. Det har gjort stien enklere å tråkke i.

Min samboer, som med sin tålmodighet og oppmuntring som har gitt motivasjon og pågangsmot.

Studievenninder, med humor, fjas og gode samtaler både i landskapet, terrenget og på alle veier.

Og til dere andre; takk for positiv oppmuntring og interesse for denne bacheloroppgaven!

SAMMENDRAG

Denne bacheloroppgaven er gjennomført som litteraturstudie og tar for seg tilknytning i sped- og småbarnsalder fra nyfødt til tre år. Grunnlaget for oppgaven blir sett ut i fra et barnevernsfaglig ståsted for å kunne forstå betydningen av ulike faktorer for utvikling av tilknytningsatferd. Tilknytningsteori til kjente forskere som John Bowlby og Mary Ainsworth er primært utgangspunktet for store deler. Følgelig er samspill mellom barn og omsorgsgiver fremtredende for å forstå dets element. Forskning peker på at faktorer som sensitivitet og barnets temperament *er* av betydning i spillet mellom barn og omsorgsgiver. For å frembringe nyere forskning på tema redegjøres mentalisering. Transaksjonsmodellen som element anskueliggjøres for å erverve helhetsforståelse av tema. Således vil oppgaven utover dette eksplisitt kort belyse tilknytningsatferdens relevans i praksis, med bakgrunn i miljøterapeutisk arbeid på sentre for familie og barn. Oppgaven konkluderer med at ett element eksplisitt alene er ikke nødvendigvis av betydning, men summen av flere i et helhetsperspektiv. Av den grunn viktig å ta hensyn til og ha forståelse av hver enkelt faktor, for å således forstå utvikling av tilknytningsatferd i sin helhet.

SUMMARY

This bachelor thesis is conducted as a literature study and examines attachment base on the practice of care that infants and toddlers age from 0 to three years old. The basis for the thesis is seen from a child welfare professional point of view in order to be able to understand the significance of various factors for the development of attachment behavior. Attachment theory to well-known researchers such as John Bowlby and Mary Ainsworth is the starting point for large parts of the thesis. Therefore, the interaction between child and caregiver is prominent in understanding the importance of attachment for a child. Research indicates that factors such as sensitivity and the child's temperament are important in the interaction between child and caregiver. To produce recent research on the topic, mentalization is explained. The transaction model as an element is illustrated in order to acquire a holistic understanding of the topic. Thus, in addition to this, the thesis will explicitly briefly shed light on the relevance of attachment behavior in practice, with a background in environmental therapeutic work at centers for families and children.

Innholdsfortegnelse

FORORD	1
SAMMENDRAG	2
SUMMARY	2
1.0 INNLEDNING	4
1.1 INTRODUKSJON AV TEMA OG PROBLEMSTILLING	4
1.2 AVGRENSNING OG PRESISERING	5
1.3 DISPOSISJON AV OPPGAVEN.....	6
2.0 METODE	6
2.1 LITTERATURSTUDIE.....	6
2.2 KILDEKRITIKK	7
3.0 BAKGRUNN FOR OPPGAVEN	8
3.1 TIDLIGE LEVEÅRS BETYDNING OG OMFANG	8
3.2 SPED- OG SMÅBARN I BARNEVERN SFAGLIG KONTEKST.....	8
4.0 FORSTÅELSE AV TILKNYTNING	10
4.1 TILKNYTNINGSTEORI.....	10
4.1.1 <i>Tilknytning og tilknytningsatferd</i>	11
4.1.2 <i>Barnets modell av seg selv og verden</i>	12
4.2 TILKNYTNINGSMØNSTER.....	13
4.2.1 <i>Betydning av tilknytningsmønstre</i>	14
4.3 MENTALISERING OG TILKNYTNING	15
5.0 FORSTÅELSE AV SAMSPILL	16
5.1 TIDLIG SAMSPILL OG SENSITIVITET	16
5.2 TEMPERAMENT	18
5.3 TRANSAKSJONSMODELL	19
6.0 DISKUSJON	20
6.1 TILKNYTNING SATFERD OG BARNETS UTVIKLING	21
6.2 BETYDNING AV SAMSPILL	23
6.3 BARNETS TEMPERAMENT	24
6.4 BETYDNING AV TRANSAKSJONSMODELL.....	25
6.5 MENTALISERING SOM FAKTOR	26
6.6 TILKNYTNING SATFERD I EN MILJØTERAPEUTISK TILNÆRMING.....	27
7.0 AVSLUTNING	28
LITTERATURLISTE	30

1.0 INNLEDNING

1.1 Introduksjon av tema og problemstilling

Alle barn knytter seg til sine foreldre uavhengig av hvordan de blir behandlet. Det må de for å overleve (Killèn, 2019). Menneskets liv kan sies å begynne med tilknytning, det livslange båndet av kjærlighet, eller fravær av kjærlighet, som barnet danner til en voksen (Wenneberg, 2011). Slik Bowlby (1969) uttrykte det, følger tilknytning oss ”fra vugge til grav”.

”Successful parenting is a principal key to the mental health of the next generation” (Bowlby, 1988, s. 1). Sitatet er skrevet av barnepsykiateren John Bowlby, som regnes som pioneren innen tilknytningsteori. Et lite spedbarn trenger at noen rundt det viser kjærlighet, omsorg og gir det trygghet og beskyttelse (Wenneberg, 2011).

Noen barn kan utvikle en robust og trygg tilknytning til sine foreldre, mens andre etablerer en sårbar og utrygg tilknytning. Det å rette oppmerksomheten på hva som dannes og videreutvikles i dette samspillet og relasjonen, og betydningen tilknytning kan ha i sped- og småbarnsalder, er formålet med denne oppgaven.

Med bakgrunn i at tilknytning er noe som berører alle barn, er det rimelig å hevde at som barnevernspedagog er en utvidet forståelse av tilknytning og dens betydning, viktig kunnskap i møte med barn, unge og deres familier. En barnevernspedagog kan blant annet arbeide med sped- og småbarn på sentre for foreldre og barn, og der kan miljøterapeutisk arbeid foregå. Temaet er på denne måten faglig og personlig relevant.

Den internasjonale kampanjen ”The 1001 critical days” fremhever at de 1001 første dagene i et barns liv – fra unnfangelsen til barnet fyller tre år er særlig viktig (Regionsenter for barn og unges psykiske helse & Regionalt kunnskapssenter for barn og unge, 2019). Oppgaven vil primært omhandle dannelse av tilknytning sped- og småbarnsalder opp til tre år.

Problemstillingen er blant annet valgt på bakgrunn av fattet interesse gjennom barnevernspedagogutdanningen og praksis. Barnevernspedagogutdanningen og erfaringer fra arbeid på senter for familie og barn, samt praksisstudier i sped- og småbarnsteam i barne- og ungdomspsykiatrien, har gitt en nysgjerrighet på temaet. I arbeid med sped- og småbarn og deres foreldre i min arbeidshverdag ble jeg inspirert til å forstå hva som dannes i båndet mellom barn og omsorgsgiver, og *hvilken* betydning ulike faktorer kan ha. Temaet inspirerer meg faglig, profesjonelt og personlig for tilegnelse av kunnskap og forståelse.

Har på bakgrunn av det overnevnte valgt følgende problemstilling:

Hvilken betydning har ulike faktorer for utvikling av tilknytningsatferd, i sped- og småbarnsalder?

1.2 Avgrensning og presisering

Oppgaven tar utgangspunkt i tilknytningsprosessen i samspillet mellom barn og omsorgsgiver. Fenomenet tilknytning aksepteres på tvers av en rekke fagdisipliner og innen en rekke teoriretninger, det er et universelt fenomen, omfatter hele livsløpet, belyser normal- så vel som skjevutvikling, forklarer sentrale utviklingsprosesser, angir prognose, samt føringer for hjelpe- og omsorgstiltak (Kvelling, 2012). På bakgrunn av temaets omfang har det vært nødvendig med avgrensninger. I den sammenheng har et hensyn med oppgaven vært å tilegne spisset kunnskap om temaet og føre oppgaven i en retning av relevans for en barnevernsarbeider. Enn videre sammen med ønsket relevans i forbindelse med miljøterapeutisk arbeid med sped- og småbarn på sentre for familie og barn. Som en utvidelse av problemstillingen vil derfor tilknytningsatferd i en miljøterapeutisk tilnærming belyses og diskuteres kort.

Temaet og problemstillingen i seg selv retter blikket mot faktorer av betydning for tilknytningsatferd. Tilknytningsteori vil stå sentralt i tillegg til å forstå elementer i samspillet mellom barn og omsorgsgiver. Hensikten med oppgaven er å forstå ulike faktorer utover tilknytningsteoriens betydning.

I og med det er det viktig å understreke at oppgaven representerer et hovedfokus på tilknytningsteori, selv om enkelte perspektiv i teori omhandler betydningen i et utviklingspsykologisk perspektiv. Perspektiver sett i lys av samspillet mellom barn og omsorgsgiver av betydning blir likeledes redegjort. Videre inkluderes transaksjonistisk perspektiv for å inkludere en mer utstrakt forståelse av ulike element, og for å rette et helhetsblikk på temaet.

I oppgaven benevnes barnets primære omsorgsperson(er) på ulike måter, eksempelvis som *mor, far, omsorgsgiver, tilknytningsperson, foreldre*.

1.3 Disposisjon av oppgaven

Kapittel 1 har innledet oppgaven med en kort innføring om tema, oppgavens relevans for barnevernspedagogen, avgrensninger samt inneholder denne disposisjonen av oppgaven.

Kapittel 2 omhandler beskrivelse av oppgavens metode. Dernest belyser kapittel 3 bakgrunnen for oppgaven. Kapittel 4 og 5 er forskning og funn om tilknytningens relevans for problemstillingen. Deretter knyttes kapitlene sammen i en diskusjon og drøft i kapittel 6. Til slutt vil kapittel 7 være et avsluttende kapittel der en sammenfatning og svar på problemstillingen belyses, samt noen reflekterende tanker.

2.0 METODE

Her redegjøres kort hvilke metoder og valg som er tatt med i arbeidet med oppgaven. I tillegg vil en kort presentasjon av prosessen i forbindelse med anskaffelse av litteratur belyses. Følgelig vil kildekritikk knyttet til dette presiseres. Til orientering var metode bestemt i retningslinjer for bacheloroppgaven.

2.1 Litteraturstudie

I sin helhet er oppgaven gjennomført og basert på litteraturstudium som metode. Dalland (2017) skriver at litteraturstudie baserer seg på å fordype seg i fagkunnskap, forskning og teori som allerede finnes.

Tema ble tilnærmet anskueliggjort før litteratursøk. Prosessen med utarbeidelse av problemstilling og systematisert søk av relevant litteratur gikk til å begynne med vekselvis. Etterfølgende startet prosessen med valg av relevante søkeord ut i fra problemstilling.

Har tatt i bruk databasesøk i norske og internasjonale baser. Blant disse har Oria, Idunn, Fontene forskning og Google Scholar blitt brukt. Har brukt kilder på norsk og engelsk, da prosessen har indusert til å ikke utelukke engelske søkeord for å sikre validitet og relevans i litteratur og funn.

Ulike søkeord i ulike sammensetninger har blitt brukt for å oppdage litteratur og artikler fra fagfelleurderte tidsskift og relevante fagbøker. Har i tillegg gjort manuelle søk for funn av relevante kilder samt å undersøke relevante fagbøker fra Universitetsbiblioteket. Dette basert på innhold i forhold til relevans for oppgavens tema og problemstilling.

Avgrensninger ble brukt for søk etter relevante funn. Avgrenset eksempelvis utgivelsesår fra 2011 for å få forholdsvis nyere forskning. På den andre siden tydet det på at tidligere

forskning var nødvendig å inkludere for å få validitet i oppgaven. Andre avgrensninger som har blitt brukt er materialtype og fra fagfellevurderte tidsskrift. Dalland (2017) hevder at det finnes "kildehierarki" hvor vitenskapelige tidsskrifter og fagbøker står høyt. Dette er materialtype og kilder jeg hovedsakelig har valgt å ta i bruk for å sikre en viss kredibilitet i innholdet.

Mine hyppigste søkeord har vært: *barn, småbarn, spedbarn, tilknytning, tilknytningsteori, relasjon, samspill, sensitivitet, mentalisering, transaksjonsmodell, temperament, Bowlby, Ainsworth*. Engelske hyppigste søkeord har vært: *attachment, development, temperament, sensitivity, the transactional model*.

2.2 Kildekritikk

Dalland (2017) hevder at en side ved kildekritikk omhandler å finne litteratur som best belyser oppgavens problemstilling. Videre hevder han at kildekritikk omhandle å være kritisk til opphavet til kilden. I prosessen med søk i databaser har jeg hatt et kritisk blikk ved at artiklene er vitenskapelig gjennom eksempelvis artikler utgitt i en tidsskrift eller forfattere ansatt ved en kunnskapsinstitusjon.

I og med valg av flere databaser forsøkte jeg å gjøre så like søk som mulig i de ulike basene. I tillegg var antall treff på søkeord noe jeg forholdte meg kritisk til. Ut fra funn av skriftlige kilder og tilegnelse av teoretisk kunnskap om temaet forsøkte jeg å gjøre en kritisk gjennomgang og sammenfatning av ulike kilder og funn for å sikre validitet.

Gjennom barnevernspedagogstudiet, praksisstudier og arbeid på senter for familie og barn har jeg over tid blitt kjent med litteratur fra ulike fagpersoner og teoretikere. Det har i noen grad bidratt til å kunne vurdere enkelte artikler og bøker som relevant i forhold til tema og problemstilling.

3.0 BAKGRUNN FOR OPPGAVEN

Dette kapitlet vil inneholde en kort redegjørelse av oppgavens bakgrunn og kontekst. Dette ved å belyse omfanget av sped- og småbarn i barnevernet og belyse sped- og småbarnsalderen i en barnevernsfaglig kontekst. I tillegg vil relevant juridisk ramme, proposisjon og utredning kort presenteres.

3.1 Tidlige leveårs betydning og omfang

Fra å tidligere ha et syn på spedbarn og det lille barnets liv som autentisk, egosentrisk og styrt av reflekser, ser man i dag på spedbarnet som meget sosialt kompetent og som aktiv bidragsyter (Brean, 2007). Sett i den sammenheng kan det tyde på at sped- og småbarnsalder historisk sett har fått et endret syn. Brean (2007) peker videre på spedbarnsalderens sårbare periode på bakgrunn av dets tidlige erfaringer som avgjørende for utvikling. På bakgrunn av dette kan en således forstå at det er vesentlig kunnskap å inneha for en barnevernsarbeider.

En oversikt publisert i Tidsskrift for Norsk psykologforening av forskerne Clausen & Valset (2007) viser at antallet sped- og småbarn med tiltak fra barnevernet økte med 22 prosent fra 1995 til 2008. Økningen har vært størst blant spedbarn i alderen 0 til ett år, der antallet nærmest er doblet. Tall fra Statistisk Sentralbyrå viser at det per 2018 i alt var 4903 barn i alderen 0 til tre år som har mottatt tiltak fra barnevernet i løpet av året (Statistisk Sentralbyrå, 2018). En får ingen informasjon om årsakssammenheng fra denne statistikken. Med dette fremgår det at sped- og småbarn er relevant i barnevernfaglig kontekst.

Som nevnt innledningsvis, fremhever den internasjonale kampanjen «The 1001 critical days», at de 1001 første dagene i et barns liv, er særlig viktig. Dette vil si fra unnfangelse til barnet fyller tre år. I denne perioden utvikles mye av grunnlaget som barnet skal bygge på videre i resten av sitt liv. Det omhandler både den biologiske og den psykologiske utviklingen, og om tilknytning. Barn og foreldre i relasjon er den helt sentrale faktoren for å sikre et godt utfall hos barnet, som trygg tilknytning (Regionsenter for barn og unges psykiske helse & Regionalt kunnskapssenter for barn og unge, 2019). Dette grunnlaget, tilknytningen og relasjonen er faktorer som vil bli forsøkt forstått i oppgaven.

3.2 Sped- og småbarn i barnevernsfaglig kontekst

Barnets utvikling har hjemmel i lov. Ansatte innen barnevernet må forholde seg til en rekke lover og forskrifter i møtet med barn og unge. Jfr. barnevernloven §1 (1993) er lovens formål

å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse til rett tid. Med andre ord skal barnevernet sikre at barn som lever under forhold som kan skade deres *utvikling* får nødvendig hjelp, omsorg og beskyttelse. Det kan forstås som et rammeverk som forutsetter å forstå barnets kontekst for utvikling, og som i denne sammenheng kan knyttes til barnets tilknytning.

Regionsenter for barn og unges psykiske helse arbeider med barn og unges psykiske helse og barnevern. Gjennom sin strategi for satsing på sped- og småbarnsfeltet signaliseres det at dette området er særs viktig både med tanke på forebygging, gi hjelp og behandling (Regionsenter for barn og unges psykiske helse & Regionalt kunnskapssenter for barn og unge, 2019).

I en av Norges offentlige utredninger, *Bedre beskyttelse av barns utvikling* (NOU 2012:5), er forståelsen om tilknytning en tilnærming i forhold til vurdering av barnets omsorgssituasjon. Terskelen for omsorgsovertakelse vurderes blant annet i forhold til tilknytnings- og relasjonskvaliteten mellom barnet og omsorgsgiver. Utvalget legger til grunn at samspillet mellom barn og omsorgspersonene er så avgjørende for barns utvikling, at den må tillegges avgjørende vekt i beslutningsprosessen om bosted, samvær og tilbakeføring (NOU 2012:5). En kan derfor hevde at det er pressende, relevant og vesentlig for en barnevernsarbeider å ha en forståelse av samspillet mellom barn og omsorgsgiver og tilknytningskvaliteten.

Videre spesifiseres det at barn med desorganisert tilknytning vil i de fleste tilfeller ha behov for omsorgspersoner som utgjør en ekstra trygg base (NOU 2012:5). Følgende tilknytningsmønster vil anskueliggjøres i oppgaven.

I proposisjon til Stortinget – endringer i barnevernloven (Det kongelige barne- og likestillingsdepartement, 2016-2017) ble det vurdert et behov for spesialisert tilbud av sped- og småbarn i alvorlig risiko. Dette på bakgrunn av at det hevdes at målgruppen ofte krever særskilt kompetanse.

Etter departementets syn burde sped- og småbarn i risiko være en høy prioritert oppgave for barnevernet. Her fremgår det at statlige og private sentre for foreldre og barn kan bistå kommunene med hjelpetiltak og utredning av sped- og småbarnsfamilier, og det påpekes at målgruppen for sentrene er sped- og småbarn med sin familie (Det kongelige barne- og likestillingsdepartement, 2016-2017).

4.0 FORSTÅELSE AV TILKNYTNING

Her presenteres forskning og funn i lys av problemstilling. Det finnes ulike teorier og en lang rekke forskning innenfor temaet tilknytning. Sentral tilknytningsteori samt individuelle forskjeller i tilknytningsatferd redegjøres i lys av tilknytningsmønstre. Mulige utfall av tilknytningsmønstrenes betydning vil kort belyses sammenfattende i oppsummerende form. Betydningen av utrygg, desorganisert mønster som faktor belyses spesifikk. Nyere tilknytningsforskning som omhandler mentalisering vil så bli anskueliggjort, dette for å bidra til å belyse nyere forskning på temaet. Dette belyses så i sin relevans for en miljøterapeutisk tilnærming i praksis.

Kapitlet og oppgaven forøvrig tar utgangspunkt i Ainsworth m.fl. (1991) sin definisjon av tilknytning:

Et emosjonelt bånd som dannes mellom barnet og en spesifikk annen person. Dette båndet binder dem sammen og varer over tid, og kommer til uttrykk i forskjellige former for tilknytningsatferd (Ainsworth m.fl., 1991, oversatt av Hansen & Jacobsen, 2007, s.63).

4.1 Tilknytningsteori

Tilknytningsteori hadde sitt opphav i John Bowlbys arbeid på slutten av 1960-tallet (1969). Bowlby (1969) betegner tilknytning som en tilbøyelighet til å knytte nære følelsesmessige bånd til bestemte individer som kan gi beskyttelse, trøst og ro; denne tilbøyeligheten er til stede som noe medfødt hos spedbarnet. Tilknytningsteorien oppfatter således mennesket som et grunnleggende sosialt vesen med tilbøyelighet til å kommunisere med og knytte seg til en annen. For Bowlby (1969) er tilknytningssystemet et atferdssystem som har særlig betydning for forståelsen av utvikling, da tidlig tilknytningstrygghet ses på som et fundament for barnets utvikling og fungering senere i livet. Tilknytningen fører til dannelsen av barnets indre mentale strukturer som er grunnlaget for barnets personlighetsdannelse og senere samspill med omverdenen (Bowlby, 1969)

Trygg tilknytning avfører i følge Bowlby (1969) høy selvtilit, mindre hjelpeløshet og større beredskap til å inngå relasjoner med andre mennesker. Dette gjennom at barnet, når det er trett eller blir urolig, søker trøst eller nærhet til tilknytningspersonen, og når det er trygt, kan utforske omverdenen. Videre hevder han at det å søke trøst, er en del av den sunne utviklingen. Motsatt vil en forstyrrelse i relasjonen mellom barnet og omsorgsgiver kunne

påvirke barnets trygghet, opplevelse av egen verdi og evne til effektregulering (Bowlby, 1969).

Bowlby (1969) snakker om at sikker eller trygg base oppstår i løpet av det første leveåret, dersom den voksne omsorgspersonen står til disposisjon. Den sikre basen oppstår i takt med dannelsen av indre representasjoner av barnets tilknytningserfaringer, som organiserer sin atferd i en balanse mellom å søke trygghet hos foreldrene og å utforske omgivelsene.

4.1.1 Tilknytning og tilknytningsatferd

Bowlby (1969) introduserte begrepene *tilknytning* og *tilknytningsatferd*. Tilknytning beskrives som et atferdssystem der en sterk disposisjon hos barnet setter det i stand til å komme nær og være i forbindelse med sin tilknytningsperson. Det er barnets egenskap som utgjør en beredskap som til stadighet er aktivert med henblikk på å overvåke tilknytningspersonens tilgjengelighet, og den påvirkes ikke av den aktuelle situasjonen (Bowlby, 1969, referert i Hart & Schwartz, 2009)

Tilknytningsatferd beskrives som hvordan barnet gjennom alle ulike former for atferd holder forbindelsen til sin tilknytningsfigur innenfor visse avstands- og tilgjengelighetsgrenser (Bowlby, 1969). Bowlby (1969) hevder at atferdssystemet kommer til i barnets liv, men tilknytningen er medfødt.

I følge Bowlby (1969) har tilknytningsatferd som funksjon å holde barnet nær nok omsorgspersonen til at sannsynligheten øker for at barnet blir beskyttet i situasjoner som barnet oppfatter som farlige. Tilknytningsatferden er i følge Bowlby (1988) situasjonsbetinget da den kan aktiveres og deaktiveres alt etter hvordan barnet opplever situasjonen. På den måten er tilknytningsatferden avhengig av omstendighetene, i motsetning til tilknytning, som er en mer stabil tilbøyelighet. Atferden som velges i en bestemt situasjon, er i følge Bowlby (1988) den som er mest adaptiv i øyeblikket.

Killèn (2019) hevder at tilknytningsatferden synes å være barnets logiske svar på foreldrenes atferd og det samspillet barnet opplever. Barnets tilknytningsmønster vil stå i forhold til disse erfaringene.

4.1.2 Barnets modell av seg selv og verden

Bowlby (1969) undersøkte psykologiske begrepet *internal working models*, på norsk indre arbeidsmodeller. Det er Bowlbys betegnelse på de mentale representasjonene barnet danner av virkeligheten og av seg selv, herunder av sin erfaring med tilknytning. Dette er i følge Bowlby (1969) en modell som utvikles i barnet i siste halvdel av det første leveåret ut i fra samspillet med omsorgspersonen. Videre vil indre arbeidsmodell bygges gravis i løpet av barnealderen. Forventingene vil deretter forbli relativt konstante gjennom resten av livet. Forventingene om hvor lett eller vanskelig det er å komme i kontakt med tilknytningspersonen, er i følge Bowlby (1969) avhengig av grad av respons, og dannes på grunnlag av samspillerfaringer med personen. I den sammenheng skriver Hart & Schwartz (2009) at dersom barnet opplever å ha tilgang til omsorgspersonen når tilknytningsatferden er aktivert, vil "sikker base" bli en del av barnets arbeidsmodell, som vil danne grunnlag for en balanse mellom utforskning og søking etter trygghet.

Indre arbeidsmodellen er på samme måte som motoriske eller andre automatiserte ferdigheter og fungerer som den selvfølgelige måten verden oppfattes på. Tidlige erfaringer er særlig viktig for modellen, fordi det generaliseres og overføres til andre personer, som oppfattes med utgangspunkt i barnets arbeidsmodell (Bowlby, 1969).

Videre snakker Bowlby (1969) om *tidlige dialoger*, hvor spedbarnet fra fødselen av er sosialt og kommuniserende på bakgrunn av å ha biologisk tilbøyelighet til å inngå forbindelse med andre mennesker. Moren med sitt omsorgssystem og barnet med sitt tilknytningssystem, ved følgelig rask og effektiv utvikling av disse tidlige dialogene, dannes det et grunnlag for utviklingen av barnets personlighet og relasjon til andre (Schwartz & Hart, 2015).

Bowlby (1969) snakker også om *målstyrt atferd*, som et viktig punkt i første leveår. Begrepet beskrives som atferd der barnet tilpasser seg etter den personen det er knyttet til, og det dannes indre bilder slik at barnet regulerer samt tilpasser sin atferd i forhold til dette.

Killèn (2019) påpeker at tilknytningsteorien har sine begrensninger. Hun viser til at teorien er en generell teori, som på den måten legger lite vekt på individuelle forskjeller. Videre tar teorien i for liten grad hensyn til at barnets utvikling er en kompleks prosess som må forstås ut fra "en multifaktoriell, helhetlig referanseramme" (s. 73). Med det påpeker Killèn (2019) at barnets opplevelser, utvikling og prosess i omgivelsene er stadig i bevegelse og endring.

4.2 Tilknytningsmønstre

Ainsworth og kolleger (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978) utarbeidet en metodikk, *Strange Situation*, på norsk kalt fremmesituasjon. Sentralt avdekkes ulikheter i barns reaksjoner i situasjon ved atskillelse og gjenforening med omsorgspersonen. Ainsworth sin forskergruppe (1978) påviste at ulikheter i fremmesituasjonen skyldes variasjoner i det tidlige samspillet. Tilknytningsmønstrene blir ofte omtalt som ”atferdssystem”.

Kategoriene er ulike tilknytningsmønstre kjent som trygg (A), avvisende/unnvikende (B), engstelig/ambivalent (C) og desorganisert (D) med sine kjennetegn (Hart & Schwartz, 2009).

Tilknytningsmønster A beskrives som *trygg*, og omhandler at barnet bruker omsorgspersonen som trygg base for utforskning. Barnet blir synlig påvirket og reduserer sin utforskningsatferd når omsorgspersonen forlater, og søker trygghet og interaksjon ved gjenforening. Et kjennetegn er også gjensynsglede. Barnet kan i tillegg vise fleksibilitet, innføling og robusthet overfor stress (Hart & Schwartz, 2009).

Ved at barnet kategoriseres med tilknytningsmønster B, *utrygg, avvisende/unnvikend*, reagerer barnet tilsynelatende minimalt ved atskillelse fra omsorgspersonen. Dette ved å opprettholde utforskningsatferd og avvise eller vike unna ved gjenforening. Barnet kjennetegnes av å unngå nærhet med omsorgspersonen og prøver å være følelsesmessig selvforsynende uten å søke emosjonell kontakt (Hart & Schwartz, 2009).

Tilknytningsmønster C, *utrygg* atferd. Beskrives som *engstelig/ambivalent* mønster der barnet viser begrenset utforskningsatferd før separasjon og intense reaksjoner når omsorgsgiver forlater. Barnet er anspent, kronisk usikkert, engstelig for atskillelse og søker konstant nærhet, uten at dette tilfredsstillende barnet og gir det trygghet. Ved gjenforening uttrykker barnet ambivalens ved å være trygghetssøkende, samtidig med å motsette seg omsorgspersonens forsøk på å trøste (Hart & Schwartz, 2009).

Desorganisert, utrygg tilknytningsmønster skiller seg fra foregående mønstre ved at barnets omtrent ikke har et mønster. Barnet viser ikke noen konsekvent strategi verken ved atskillelse eller gjenforening, og fremstår som fryktsomt, med lite hensiktsmessig atferd. Mangel på stabile atferdsformer utviser seg i mostridende eller utforståelig atferd (Hart & Schwartz, 2009).

4.2.1 Betydning av tilknytningsmønstre

Schwartz & Hart (2015) peker på at utrygge tilknytningsmønstre i tidlig barndom er alvorlig risikofaktor for utvikling av senere psykopatologi. Samtidig kan ikke en enkelt risikofaktor som utrygg tilknytning forutsi psykopatologi senere i livet.

Bowlby (1969) beskriver psykiske forstyrrelser med bakgrunn i utrygg tilknytning. Den ubevisste lengselen etter kjærlighet og støtte, som kan utvikle sinne overfor foreldrene, kommer til uttrykk overfor andre. Dette kan videre uttrykkes i form av en forstyrret omsorgsframkallende atferd som hjelpeløshet eller i mer alvorlige symptomer.

Brandtzæg m.fl (2019) slår fast at mange barn som opplever nedbrytende omsorg, utvikler desorganisert tilknytning overfor sine omsorgspersoner. Deorganisert tilknytning beskrives med at barn erfarer at omsorgspersonen(e) påfører dem stress/frykt, samtidig som de heller ikke får hjelp til å regulere stresset (Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019).

I følge Brandtzæg m.fl (2019) viser desorganisert tilknytningsmønster, kategori D, til risiko for senere utvikling av psykopatologi.

Videre følger det av Brandtzæg m.fl (2019) at små barn ikke er i stand til å regulere uroen, og da vil omsorgspersonens psykologiske og emosjonelle tilgjengelighet være av stor betydning for barnets utvikling og psykiske helse (Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019).

Hart & Schwartz (2009) påpeker at arbeidsmodellen hos barn med desorganisert tilknytning er uten indre konsistens, og med bakgrunn i dette har barna høyere risiko for å utvikle alvorlige forstyrrelser eller psykiske lidelser enn barn med organiserte mønstre.

Når det desorganiserte tilknytningsmønsteret hemmer utviklingen av brukbare indre arbeidsmodeller, reduserer det barnets kapasitet til å utvikle strategier for samspelet med omverdenen. Barnets motstandsdyktighet overfor belastninger begrenses (Hart & Schwartz, 2009).

Selv om utrygge tilknytningsmønstre i tidlig barndom er en alvorlig risikofaktor, kan ikke en enkelt risikofaktor forutsi psykopatologi senere i livet (Schwartz & Hart, 2015). For at barnet skal motvirke ekstrem deprivasjon ved manglende etablering av tilknytning, er det i følge Moe m.fl (2010) nødvendig at plassering til mer adekvate miljøer ikke finner sted for sent. Spesifikke sosiale erfaringer i løpet av sensitive perioder de første leveårene, er viktige for den sosiale erfaringen (Moe, Slinning, & Bergum Hansen, 2010).

Kagan (referert i Halvorsen, 2018) har kritisert bruken av fremmedsituasjon. I følge Kagan er barns reaksjoner et resultat av medfødte temperamenttrekk og ikke av foreldrenes tidligere omsorgsattferd eller mangel på sådan, og dermed kan foreldre tillegges ansvar for krevende barns problemer. Forskere som har forsøkt å integrere Bowlbys og Kagans posisjon har blant annet framholdt at sensitive foreldre kan kompensere for et barns vanskelige temperament (Halvorsen, 2018).

4.3 Mentalisering og tilknytning

Tidlig på 1990 tallet utviklet Fonagy (1997) begrepet mentalisering med utgangspunkt i tilknytning, som en utviklingsteori. Mentaliseringsbasert miljøterapi er en videreutvikling av manualbasert terapi, tilpasset en miljøterapeutisk kontekst (Skårderud & Sommerfeldt, 2013). Miljøterapien handler i følge Olkowska & Landmark (2016) om å bruke mulighetene og aktivitetene man har i det daglige samspillet, til å fremme læring og vekst. Dette gjennom blant annet en profesjonell holdning og ansvar. Skårderud og Sommerfeldt (2013) skriver: *”med mentaliseringsbasert miljøterapi mener vi at den miljøterapeutiske hovedoppgaven er å fremme mentalisering hos beboere”* (s. 30).

Mentalisering er i følge Fonagy & Target (1997) en teori om at det psykologiske selvet til barnet dannes gjennom å kjenne mentale tilstander, ”følte følelser”. Det handler om å forstå seg selv og andre, men også å forstå hvordan andre forstår en selv. Bateman & Fonagy (2007) påpeker at med begge disse komponentene skiller mentalisering seg fra andre lignende begreper som blant annet empati og emosjonalitet.

Denne kapasiteten, i samsvar med barnets tilknytning, utvikles gjennom samhandling med omsorgsgiver via en speilingsprosess. I følge Fonagy & Target (1997) omhandler sensitivitet i samspillet en omsorgsgiver som knytter barnets behov med dets indre intensjon, og følgelig på den måten vil barnet oppleve samsvar mellom sine indre og ytre opplevelser. Gjennom foreldrenes mentalisering, blir barnet i stand til å respondere på dets oppfatning av andres følelser, intensjoner og planer, ved at foreldre trer inn i barnets mentale verden (Fonagy & Target, 1997).

Gamst (2011) forklarer at mentalisering handler om at foreldre med sped- og småbarn skal lese barnets signaler, forstå dets behov og strev, samt å leve seg inn i barnets indre følelsesliv. I tillegg påpeker hun at foreldre bør være oppmerksom på egne reaksjoner og evnen til å regulere disse på en hensiktsmessig måte.

I følge Fonagy (2004) har spedbarnet vage forestillinger om egne emosjoner. På bakgrunn av dette har barnet behov for hjelp fra den voksne for å kunne erfare sin mentale tilstand tydeligere, og derigjennom tilegne seg klare og realistiske forestillinger.

Fonagy (2004) hevder i sitt studie at mentalisering er en nøkkelfaktor i emosjonsregulering. Studiet viste at mødre som refererte mer til egne og andres indre tilstander, i større grad knytter atferd til mentale tilstander og utvikler trygge barn i ettårsalder. På den andre siden viste studien at mødre med belastende barndomserfaringer og lav kapasitet for mentalisering, fikk i større grad barn med desorganisert og utrygg tilknytning.

Brandtzæg, Torsteinson & Smith (2019) skriver at senere studier viser samme tendens, med en sammenheng mellom sensitiv atferd og barnets tilknytningstrygghet. Brandtzæg m.fl. (2019) tydeliggjør hvordan foreldres mentaliseringskapasitet gir utslag i sensitiv omsorgsatferd.

Annen studie av Grienenberger og medarbeidere (2005, referert i Brandtzæg, Torsteinson & Smith, 2019) viste at det å ha kapasitet til å mentalisere barnas atferd og følelser synes å ha sammenheng med hvordan foreldre møter barna atferdsmessig. Således viste undersøkelsen at omsorgsutøvelse med reflekterende funksjon og sensitivitet er av betydning for mentalisering.

5.0 FORSTÅELSE AV SAMSPILL

Det er ulike tilnærminger for å forstå hva som påvirker tilknytning mellom barn og omsorgsgiver. Her presenteres samspill som element av betydning. For spedbarnets utvikling, har dets erfaringer og samspill med sine omgivelser en enorm stor betydning (Hansen & Jacobsen, 2007). Fuertes m.fl. (2006) undersøkte og hevder således at barnets temperament og omsorgsgivers grad av sensitivitet er blant faktorer som er av betydning. Temperament og sensitivitet som element vil derfor redegjøres. Som en utvidelse vil transaksjonsmodellen anskueliggjøres for å forsøke å få en helhetsforståelse av barnet i interaksjon. Det kan bidra til å belyse kompleksiteten i prosessen i etablering av tilknytning.

5.1 Tidlig samspill og sensitivitet

Tidlig samspill karakteriseres som samregulering av atferd, som medfører samhörighet mellom partene og utveksling av informasjon. Den gjensidige atferdsreguleringen mellom

barnet og omsorgsgiver kommer til uttrykk i form av informasjonsutveksling, følelse av tilhørighet, deling av erfaringer, turtaking og aktiv respondering (Smith & Ulvund, 1999).

Samspillet kvalitet antas å være av betydning for barnets videre utvikling (Smith & Ulvund, 1999). Smith og Ulvund (1999) påpeker at samspillet mellom et nyfødt barn og omsorgsgiver kjennetegnes vanligvis ved at begge parter har oppmerksomheten rettet mot den andre og er opptatt av den andres uttrykk og responderer deretter. Turtaking blir ansett som et komponent av betydning i samspillet (Smith & Ulvund, 1999)

Moe m.fl. (2010) skriver at sensitiv omsorg i nyfødtperioden innebærer riktig oppfatning og reaksjon på barnets atferdstilstand. I andre leveåret handler sensitivitet mye om å kunne glede seg sammen med barnet, og gi trøst når det søker nærhet eller fysisk kontakt.

I Bowlby (1969) sine studier legger han vekt på og fremhever mødrenes grad av sensitivitet overfor barnets signaler i samspillet. Dette som viktig komponent for trygg tilknytning hos barnet. Ainsworth (1978) var den første som undersøkte sensitivitet vitenskapelig. Hun definerte fenomenet som *”det å være oppmerksom på og korrekt tolke barnets signaler, og deretter respondere passende og raskt”* (Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019, s. 38).

Van IJzendoorn (1995) sitt studie viste at foreldrenes sensitivitet kunne forklares av en tredjedel av den totale variansen av barnas tilknytningstrygghet. I tillegg var andre faktorer som omsorgsgivers refleksive funksjon, evne til å mentalisere og kvaliteten på foreldre-barn-interaksjonen av innvirkning på tilknytningstryggheten.

I følge Brandtzæg m.fl. (2019) vil et samspill som preges av begrenset sensitivitet, men også innehar elementer av forstyrret affektiv kommunikasjon, frata barnet utviklingsmuligheter. Ved sensitive reaksjoner vil barnet enklere oppleve forutsigbarhet og sammenhenger og opplever positivitet ved det å være i samspill. Slike erfaringer påvirker barnets forventinger både til seg selv og andre (Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019).

Omsorgsgivers sensitivitet anses i følge Ainsworth (1978) å være et sentralt element for et godt foreldreskap, og en viktig forutsetning for at barnet skal ha gode rammer rundt seg. Dette i form av at barnet skal bli sett, hørt og møtt på sine signaler og behov (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978).

I følge Sjøvold & Furuholmen (2015) omhandler sensitivitet i samspill at omsorgspersonen evner å være sensitiv ovenfor barnets unike særtrekk og væremåte. Det handler primært ikke om hva omsorgspersonen foretar seg av handlinger, men hvordan handling virker i forhold til

barnet. Dette gjennom barnets respons som indikasjon på om den voksne handler sensitivt eller ikke.

I forskning i observasjon av barn som var fra ni til tolv måneder viste det at sensitivitet, men også samarbeid, aksept og tilgjengelighet, predikerte trygg tilknytning ved ett år (Ainsworth, Blehar, Waters, & Wall, 1978). I studien ble det funn av at barnet som utviklet trygg tilknytning på bakgrunn av det som ble omtalt som at mor var mottakelig i forhold til barnets signaler, i mange ulike situasjoner, inkludert kroppskontakt, gjorde at barnet ble i stand til å danne mental forestilling av mor som tilgjengelig og responsiv. Dette førte til at barnet reagerte moderat på atskillelse under kjente betingelser, fordi det forventer at tilknytningspersonen vil komme tilbake og gi trøst. Denne tryggheten reduserer barnets behov for å gråte og øker sannsynligheten for at det vil kommunisere på andre måter og bruke positiv affekt (Ainsworth m.fl. 1978, referert i Smith, 2002).

Smith & Ulvund (1999) peker på at for at høy grad av sensitivitet gir liten informasjon om omsorgsmiljøet forøvrig. Argumentasjonen hevder at sensitiviteten ikke gir nok informasjon om omsorgspersoners evne til å skape et trygt oppvekstmiljø eller deres emosjonelle tilgjengelighet overfor barnet.

Således belyste Sameroff & Chander (1975) at et barns utvikling må ses som et resultat av forhold hos barnet, forhold ved omsorgsmiljøet, men fremfor alt forholdet dem i mellom, av den grunn samspillet.

Sensitivitet kan predikere trygg versus utrygg tilknytning er bekreftet i flere senere studier (Van IJzendoorn mfl., 1999, referert i Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019). Derimot har en ikke funnet sammenheng mellom mangel på sensitivitet og desorganisert tilknytning. I følge Brandtzæg m.fl. (2019) må en se etter andre former for forstyrrelser i samspillet for å assosiere mikrokvaliteter med desorganisert tilknytning.

5.2 Temperament

Temperament refererer til barnets atferdsstil i lys av individuelle forskjeller i følelse, tilpasning, humør, aktivitet, oppmerksomhet og selvregulering. Temperament kan komme til uttrykk blant annet gjennom terskel for at barnet blir engstelig, irritabel, om det lar seg trøste, hvordan følelser uttrykkes eller om barnet blir oppfattet som "lett" eller "vanskelig" (Smith, 2002). Temperament har i følge Smith (2002) sterke biologiske røtter.

I følge Smith & Ulvund (1999) i forståelsen av temperament er det hensiktsmessig å skille mellom beslektede begrepet *emosjoner*. Temperamentet handler om hvordan barnet uttrykker følelser, mens emosjoner kan forstås som individets repertoar av følelser (Smith & Ulvund, 1999).

Fuertes m.fl (2006) undersøkte i sitt studie betydningen av barnets temperament for kvaliteten på tilknytning. Studien viste at barnets temperament og omsorgsgivers grad av sensitivitet, påvirket tilknytningen. Studien ble blant annet gjennomgått ved å se på fremmedrom og tilknytningsmønstre. Funnene viste at barn med trygg tilknytning hadde et "lettere" temperament, samtidig var mødrene til følgende barn mer sensitive overfor dem. Barna med utrygg ambivalent tilknytning hadde på andre siden et "vanskelig" temperament, og hadde mødre som var mindre sensitive ovenfor dem (Fuertes, Santos, Beeghly, & Tronick, 2006).

Chess & Thomas (1996) viser til at temperament er av betydning for atferdsstil, men deres studie ga ingen faste holdepunkter for at temperamentmessig "lette barn", har et annet tilknytningsmønster enn "vanskelige" barn. Smith (2002) påpeker at når barnets temperament får virke sammen med andre forhold, som foreldrenes responsivitet og samtidig med tilretteleggelse i miljøet, vil det påvirke kvaliteten av barns tilknytning.

Annen studie hevder at relasjonen mellom temperament og tilknytning kan modifiseres av annen faktor, som god omsorg (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Det påpekes at temperament alltid er avhengig av konteksten det uttrykkes i, og at det derfor ikke er noe temperament som er "ideelt".

Temperament blir i følge Sameroff (2009) sett på som et sentralt forhold til transaksjonsmodellens individuelle betingelser. Transaksjonsmodellen redegjøres i neste underkapittel.

5.3 Transaksjonsmodell

Transaksjonsmodellen står i dag som en sentral modell innen utviklingspsykologi. Teoretiske utgangspunktet for modellen er fra Sameroff & Chander (1975) som beskriver hvordan barn og miljø påvirker hverandre gjensidig over tid. Modellen argumenterer for et syn der utviklingseffekter er dynamiske, ikke konstante. Barnet har en aktiv rolle i egen utvikling, men egenskaper i miljøet har også plastiske og påvirkningsfulle egenskaper (Sameroff, 2009). I samsvar med transaksjonsmodellens perspektiv påpeker Moe m.fl (2010) at samvirket

mellom biologisk, sosiale og kulturelle faktorer er med på å bestemme barnets utvikling. Modellen vektlegger at individ og miljø er i stadig endring (Sameroff, 2009).

I følge Smith & Ulvund (1999) gir transaksjonsmodellen en forståelse av hvorfor det er vanskelig å predikere resultater som er basert på spedbarnet isolert, da modellen sier at utvikling bestemmes av den gjensidige påvirkningen mellom barnet og miljøet, og dette over tid. For å si noe om utvikling og prognose må man følgelig ha kunnskap både om egenskaper hos barna og hvordan de fungerer i miljøet de vokser opp i.

Videre peker Smith & Ulvund (1999) på et poeng ved transaksjonsmodellen at det kun dreier seg om en transaksjon dersom den ene parten, blir påvirket til å gjøre noe annet de vanligvis ville ha gjort, på grunn av den annens adferd. I følge Sameroff (2009) vil den gjensidige påvirkningen føre til at temperamentstrekk hos barnet vil skape ulike reaksjoner i omgivelsene, og motsatt.

Moe m.fl. (2010) hevder at utviklingspsykopatologi skyldes som regel en kontinuerlig feiljustering av transaksjoner over tid, hvilket hindrer barnet i å organisere sin om verden på en tilpasset måte. Ikke nødvendigvis en hendelse alene, men vedvarende inkonsistent og forvirrende foreldreatferd, særlig rettet mot et biologisk sårbart barn, vil kunne føre til betydelige vansker. De påpeker å ha et langtidsperspektiv, fordi det som regel er de vedvarende feiltilpasningene som finner sted i sped- og småbarnsalderen som er forbundet med uheldige utfall senere.

6.0 DISKUSJON

På bakgrunn av gjennomgang av teori og empiri har teoriene belyst en forståelse av hva som preger utvikling av tilknytningsatferd. Skal i denne delen diskutere de ulike faktorerens betydning. En vurdering av de ulike bidrag fra overnevnt teori og empiri vil bli satt opp mot problemstilling:

Hvilken betydning har ulike faktorer for utvikling av tilknytningsatferd, i sped- og småbarnsalder?

Videre vil problemstillingens utvidelse diskuteres som en oppsummerende forståelse av tema med relevans i praksis, med hensyn i en miljøterapeutisk forståelse i arbeid med sped- og småbarn.

Av funn i denne litteraturstudien, markerer hovedtemaer seg som sentrale: trygg base, indre arbeidsmodeller, tilknytningsmønster, samspill, sensitivitet, mentalisering, temperament, transaksjonsmodell.

Diskusjonen vil resultere i hvordan faktorer *samlet sett* kan predikere. Dette med hensyn til at enkeltfaktorer isolert sett kan være utfordrende å utelukke i en diskusjon, for å nettopp gripe fast på helheten.

6.1 Tilknytningsatferd og barnets utvikling

Bowlby (1969) har med sin tilknytningsteori fokus på barnets medfødte biologiske tilbøyelighet til å inngå forbindelse, kalt *tidlige dialoger*, som kan vise til at barn uavhengig inngår i forbindelse. I denne forbindelsen er Bowlby (1969) opptatt av å skille mellom *tilknytning* og *tilknytningsatferd*, da tilknytningsatferden kan ses på som resultatet av samspillet mellom barnet og omsorgsgiver, som i lys av dette er av sammenheng med barnets indre arbeidsmodeller. Tilknytningsatferden uttrykkes således i barnets atferd.

På bakgrunn av gjennomgangen er Bowlbys (1969) i en normalutviklingsforståelse opptatt av sikker base som barnet opplever ved å ha tilgang til sin omsorgsperson. Dette når tilknytningsatferden aktiveres. Det tyder videre på at denne sikre basen er en del av barnets indre arbeidsmodell, som uttrykkes i barnets tilknytningsatferd. Sikker base vil av den grunn ha betydning for utvikling av tilknytningsatferd, da den blir en del av barnets indre arbeidsmodell. Det å ha sikker base som en del av barnets arbeidsmodell blir sett på som en vesentlig beskyttelsesfaktor for barnets utvikling.

Motsatt peker Bowlby (1969) på at psykiske forstyrrelser senere i livet er forbundet med utrygg tilknytning i tidlig barndom. Det viser seg å ha støtte i forskning som tyder på at det er risiko forbundet med utrygg tilknytning til sin omsorgsgiver. Dette kan forstås i sammenheng med utvikling av forstyrrelser i barnets indre arbeidsmodell.

Det ser ut til at tilknytningsmønster som kjennetegnes i følge Ainsworth (1978) som desorganiserte tilknytning, knyttes til størst risiko for senere utvikling av psykopatologi (Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019). På bakgrunn av gjennomgangen ser dette ut til å være resultat av barnets erfaringer med å bli påført stress og frykt fra omsorgsgiver, samtidig med manglende regulering av stresset. I den sammenheng spesifiseres det i NOU 2012:5 at barn med desorganisert tilknytning, vil i det fleste tilfeller trenge omsorgspersoner som utgjør

en ekstra trygg base (2012). På den andre siden påpeker Schwartz & Hart (2015) at en enkelt risikofaktor som utrygg tilknytning ikke kan forutsi psykopatologi senere i livet. Det tyder på at barnets tilknytning må ses i helhet med inkludering av flere faktorer. I den sammenheng peker Moe m.fl. (2010) på psykopatologi som utfall i en transaksjonistisk forståelse handler om kontinuerlig feiljustering over tid.

Bowlby (1969) har fokus på at barnets arbeidsmodell er element av betydning for atferdssystemet, og er et fundament for barnets utvikling og fungering senere i livet. Som en ser vil barnets indre arbeidsmodell forstås som noe tillært på bakgrunn av erfaringer med dets tilknytningsperson, som således videre uttrykkes i møte med omverden. Ut i fra dette er det viktig å møte barn med en forståelse i lys av denne tillærte tilknytningsatferden, og forstå at indre arbeidsmodeller er en faktor som er av betydning for utvikling.

Bowlby (1969) hevder at barnets indre arbeidsmodell vil bli relativt konstant gjennom livet. Det pekes videre på at spesifikke sosiale erfaringer i løpet av sensitive perioder det første leveåret, er viktig for den sosiale erfaringen (Moe, Slinning, & Bergum Hansen, 2010). Tilknytningsatferden ser ut til å læres i samspill med omsorgsgiver, som får betydning i form av utvikling av indre arbeidsmodeller, og at barnets atferd "tas" ut i møte og samspill med andre. Av den grunn kan en på den andre siden forstå betydningen av utvikling av indre arbeidsmodeller, i barnets interaksjon med andre, også utover omsorgsgiver.

Som vordende barnevernspedagog undrer jeg meg over barnets indre arbeidsmodell i lys av et endringsperspektiv ved skjevutvikling. Moe m.fl (2010) argumenterer for at plassering til mer adekvate miljøer ikke finner sted for sent, for at barnet skal motvirke ekstrem deprivasjon ved manglende etablering av tilknytning, og tilknytningsatferd kan endres, trolig ved tidlig intervensjon.

Killèn (2019) hevder at Bowlbys tilknytningsteori er en generell teori, som på den måten legger lite vekt på individuelle forskjeller. Samtidig kan en forstå at ulike faktorer støtte i forskning som kan tyde på at det er av betydning.

Ainsworth (1978) var på sin side opptatt av å utforske individuelle forskjeller. I praksis anvendes fremmedsituasjon utarbeidet av Ainsworth (1978) for å avdekke ulikheter i variasjoner som følge av barnets erfaringer med samspill. Fremmedsituasjon kan bidra til å forstå element i relasjon barn og omsorgsgiver. Situasjonen vil uttrykke barnets tilknytningsatferd med bakgrunn i dets erfaringer med sin omsorgsperson.

Uavhengig av utfallet av utrygg tilknytning i ulik grad er det god grunn til å forstå at indre arbeidsmodell er av betydning for utvikling av barnets tilknytningsatferd.

6.2 Betydning av samspill

Gjennomgått teori og empiri viser at samspill er av betydning for utvikling av tilknytningsatferd. Smith & Ulvund (1999) er opptatt av at det er betydningsfullt for barnets videre utvikling. Bowlby (1969) påpeker grad av sensitivitet som den viktigste komponenten i samspillet mellom barn og omsorgsgiver. Det kan tyde på at grad av sensitivitet i samspillet er et element som bør innlemmes i vurderingen av *hvilken* betydning det får.

Studier fra Ainsworth m.fl. (1978) har bekreftet at sensitivitet har en betydning i samspillet mellom barn og omsorgsgiver. Sensitivitet som faktor predikerte trygg tilknytning ved barnets ett årsalder. Dette kan i tillegg vise tidlige barneårs sårbare periode for tilknytning. Samtidig viste studien at tryggheten reduserte barnets behov for å gråte og det kommunisere på andre måter og brukte positiv affekt (Ainsworth m.fl. 1978, referert i Smith, 2002).

For å forstå hva som menes med sensitiv omsorg, ser det ut til at dette kan endre seg noe fra nyfødtp perioden og allerede utover barnets andre leveår. Moe m.fl (2010) beskriver at sensitiv omsorg i nyfødtp perioden innebærer at foreldre oppfatter og reagerer ”riktig” på barnets atferdstilstand. I andre leveår handler det om å kunne glede seg sammen med barnet, og gi trøst når det søker nærhet eller fysisk kontakt.

Dette kan vise at gjensidighet står sentralt som komponent i det tidlige samspillet. Turtaking blir hevdet som en viktig faktor, som en sentral komponent i kommunikasjonen i samspillet (Smith & Ulvund, 1999). Samtidig kan det være vanskelig å anta størrelsen av betydningen.

Smith & Ulvund (1999) argumenterer for at høy grad av sensitivitet gir liten informasjon om omsorgsmiljøet forøvrig. Argumentasjonen innehar hevdelse om at sensitivitet ikke gir nok informasjon om evne til å skape et trygt oppvekstmiljø og om den emosjonelle tilgjengeligheten overfor barnet. Det kan tyde på at sensitivitet er element som ikke kan utelukkes i sin helhet, men det kan tenkes at det omhandler *graden* av sensitivitet, og at omsorgsmiljøet utover dette vil i tillegg være av betydning.

6.3 Barnets temperament

Barnets temperament kan bidra til å forstå barnets eget bidrag og individualitet i samspillet. Studie av Fuertes m.fl (2006) viste at barnets temperament og omsorgsgivers grad av sensitivitet, påvirket tilknytningen. En ser kollerasjon mellom barnets temperament, omsorgsgivers sensitivitet og barnets tilknytning. Videre innehar temperament som element støtte i forskning da det har betydning for kvaliteten på tilknytning (Fuertes, Santos, Beeghly, & Tronick, 2006). På den andre siden viser det noe tvetydighet da Chess & Thomas (1996) sitt studie viste ingen faste holdepunkter for at temperamentmessige ”lette barn”, har annet tilknytningsmønster enn barn med ”vanskelig” temperament. Samtidig viste samme studie til at temperament var av betydning for atferdsstil.

Annen studie hevder at relasjonen mellom temperament og tilknytning kan modifiseres av annen faktor, som god omsorg (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Det påpekes at temperament alltid er avhengig av konteksten det uttrykkes i, og at det derfor ikke er noe temperament som er ”ideelt”.

På bakgrunn av gjennomgangen viser Smith (2002) til at alle barn har ulik atferdsstil i lys av individuelle forskjeller i følelser, tilpasning, humør, aktivitet, oppmerksomhet og selvregulering. Dette kan gi holdepunkt at temperament er viktig å ha innsikt i da det må tas hensyn til på bakgrunn av dens implikasjon, men trolig ikke avgjørende betydning for utvikling av tilknytningsatferd.

Smith (2002) påpeker at når barnets temperament får virke sammen med andre forhold, som foreldrenes responsivitet samtidig med tilretteleggelse i miljøet, vil det påvirke kvaliteten av barns tilknytning. Det tyder på at i en helhet vil faktoren ha en betydning.

Dette har støtte i Chess & Thomas (1996) sitt studie, da temperament gir ingen holdepunkter for utslag i tilknytningsmønster. Det påpekes at temperament er avhengig av konteksten, og vil fungere ulikt i ulike miljø, og kan modifiseres av element som god omsorg (Van IJzendoorn & Bakermans-Kranenburg, 2004). Dette bekrefter at en er avhengig av andre ulike faktorer for å kunne hevde betydningen av temperament for tilknytningsatferd.

Det å anvende en transaksjonistisk forståelse i relasjonen mellom barn og foreldre, viser hvordan barnets individuelle forskjeller som temperament innvirke på foreldreatferd. Perspektivet kan ikke forklare karaktertrekk hos barnet alene, som som resultat av hvordan

karaktertrekkene blir opprettholdt i interaksjonen mellom barnets og dets miljø (Sameroff, 2009). Transaksjonsmodellen vil nå diskuteres i neste underkapittel.

6.4 Betydning av transaksjonsmodell

På bakgrunn av gjennomgangen kan utvikling av tilknytningsatferd forstås som en gjensidig påvirkning mellom barnet og miljøet. Utgangspunktet for dette er transaksjonsmodellen fra Sameroff & Chander (1975) som har fokus på at utviklingseffekter er dynamiske, ikke konstante. Transaksjonsmodellen kan således integrere en systemisk forståelse av barns i tilknytning.

Smith & Ulvund (1999) har fokus på at utvikling bestemmes av gjensidig påvirkning over tid. På bakgrunn av dets perspektiv må en følgelig ha kunnskap om både egenskaper hos barna og hvordan barnet fungerer i miljøet det vokser opp i, for å kunne hevde betydningen av utvikling.

Det viser at i en transaksjon vil begge ”parter” bli påvirket av hverandre over tid, som således får betydning. Samtidig viser det at barnets temperament er av eksempel på interaksjon, som i følge Sameroff (2009) vil skape ulike reaksjoner i omgivelsene, og motsatt. Som en ser har temperament støtte i forskning i lys av transaksjonsmodellen, som tyder på at dette isolert sett er av betydning i et helhetsperspektiv.

Moe m.fl. (2010) har fokus på vedvarende av transaksjonene av betydning for vansker for barnet. Det er av den grunn viktig å forstå at *vedvarende* inkonsistent og forvirrende foreldreatferd i transaksjonen er av betydning, og ikke en hendelse alene. Videre påpekes det at dette er særlig rettet mot et biologisk sårbart barn, vil kunne føre til uheldige utfall senere.

Moe, Slinning & Hansen (2010) viser til at transaksjonsmodellen postulerer at et barn er med på skape sitt eget miljø ut fra sine disposisjoner og reaksjonstendenser. Miljøet virker tilbake og modifiserer dets atferdsmessige disposisjoner, og barnets modifiserte disposisjoner påvirker igjen de sosiale omgivelsene. Som vi ser er dette komplekst, da den ser ut til å ha betydning over tid. Modellen inkluderer en systematisk forståelse, som fører til en innsikt i at gjensidighetens flere elementer er kompleks.

6.5 Mentalisering som faktor

Mentalisering i lys av Fonagy (2004) kan bidra til å forstå foreldres kapasitet til å forstå seg selv og andre, men også å forstå hvordan andre forstår en selv.

Funn av kapasitet for mentalisering belyser at mødres egne belastende barndomserfaringer kan gi lav kapasitet for mentalisering, og således viser å gi utslag i barn med utrygg og desorganisert tilknytning (Fonagy, Gergely, Jurist, & Target, 2004). Dette tyder på at mentalisering som element kan få betydning for barnets utvikling av tilknytningsatferd gjennom å innta foreldres egne erfaringer inn i forståelsen.

Fonagy (2004) påpeker at spedbarnet har vage forestillinger om egne emosjoner. Det kan tyde på at barnet har behov for en mor, far, forelder eller omsorgsperson som følgelig bidrar med å knytte barnets indre intensjon, og dette kan forstås gjennom foreldrenes evne til mentalisering.

Selv om omsorgsgivers mentaliseringskapasitet kan tenkes å være av betydning, må en forstå andre komponenter i sammenhengen. Som Fonagy & Target (1997) snakker om, har mentalisering og sensitivitet en sammenfatning gjennom at barnets behov knyttes.

Mentalisering kan derfor alene tenkes å være utfordrende å forstå uten å inkludere de andre komponentene, i lys av betydningen det har.

Kapasiteten uttrykkes via en speilingsprosess, og Gamst (2011) forklarer at foreldre med sped- og småbarn må lese barnets signaler og forstå dets behov og stress. Videre bør foreldre være oppmerksom på egne reaksjoner og evne til å regulere disse på en hensiktsmessig måte. Med det tyder det på at mentalisering kan argumenteres for å ha en betydning i samspillet og således for tilknytningsatferd, på bakgrunn av foreldrenes agering på det nevnte.

Forskning viser at kapasiteten til å mentalisere barns atferd og følelser synes å ha sammenheng med hvordan barnet blir møtt atferdsmessig (Fonagy & Target, 1997).

Brandtzæg m.fl. (2019) skriver at studier viser at mentaliseringskapasitet gir utslag i sensitiv omsorgsatferd og utfolder seg i barnets tilknytningstrygghet. I lys av mentalisering som faktor, kan samspillet av den grunn forstås som en komponent i samsvar med dette. Dette på bakgrunn av at utvikling av barnets tilknytningensatferd, kan ses i kollerasjon med speilingsprosessen, samspillet og sensitiviteten mellom barnet og omsorgsgiver.

6.6 Tilknytningsatferd i en miljøterapeutisk tilnærming

I praksis, i den sammenheng i lys av arbeid på senter for foreldre og barn, kan en ut i fra oppgavens teori og empiri få forståelse av hvor betydningsfull de ulike elementer kan være. Miljøterapi handler i følge Skårderud og Sommerfeldt (2013) om å bruke mulighetene i det daglige samspillet til å fremme læring og vekst, gjennom blant annet profesjonell holdning og ansvar. Av den grunn er det av stor betydning å ha forståelse av de ulike faktorer for å inneha en profesjonell holdning.

I miljøterapeutisk arbeid viser teorien til mentalisering som metode i arbeidet (Skårderud & Sommerfeldt, 2013). Med bakgrunn i gjennomgangen kan en derfor forstå at fokus på mentalisering i miljøterapeutisk arbeid kan bidra til å fremme tilknytning mellom barn og omsorgsgiver. Samtidig viktig å ta hensyn til at dette alene ikke avgjør barnets tilknytningsatferd som trygg eller utrygg.

Sjøvold & Furuholmen (2015) hevder at sensitivitet i samspill ikke bare primært handler om hva omsorgspersonen foretar seg, men at barnets respons er av betydning. Det kan tyde på at i praksis er av like stor betydning, og viktig, å forstå barnets uttrykk i samspillet.

Bowlbys (1969) betegnelse av *målstyrt atferd* er opptatt av at barnet regulerer og tilpasser sin atferd etter erfaringer med omsorgsgiver. Dette kan tenkes å ha betydning for hvordan en som barnevernsarbeider oppfatter barn og omsorgsgiver i samspill, i den sammenheng i miljøterapeutisk praksis. Dette kan innebære en forståelse av at barnet i interaksjon av den grunn kan tilpasse seg på bakgrunn av sine opplevelser av tilknytning, som en tillært tilpasning som utløper i dets tilknytningsatferd. I den sammenheng kan det være viktig å ha en reflektert holdning til at dette gir lite informasjon om omsorgsgivers kapasitet, ut i fra at det kan være et resultat av barnets tilpasning.

Utover dette, vil barnet i lys av transaksjonsmodellen og sitt temperament, være element som er av komplekse sammenfatninger, men av betydning. Transaksjonsmodellen belyst av Sameroff (2009) viser at utover forholdet mellom barn og omsorgsperson, er forhold ved miljøet også av gjensidig betydning. Selv om forholdene eksplisitt er utover denne oppgavens omfang, ser det ut til å være av betydning å inkludere denne forståelsen i praksis.

Forståelsen av Ainsworths (1978) beskrivelser av tilknytningsmønstre har fokus på barnets tilknytningsatferd. Med bakgrunn i beskrivelsene kan mønstrene bidra til å forstå hvordan barnet er tilknyttet sin tilknytningsperson gjennom dets atferd. Dette er element av betydning for å kan forstå betydningen i praksis. Miljøterapi handler i følge Skårderud og Sommerfeldt

(2013) om å bruke mulighetene i det daglige samspillet. I situasjoner der omsorgsperson forlater eller det skjer en gjenforening med barnet, kan det være hensiktsmessig å ha med seg denne forståelsen. Som vi ser har teori støtte i å bruke daglig samspill i miljøterapien som en mulighet (Skårderud & Sommerfeldt, 2013). Betydning av trygg tilknytning tyder det på at barnet bruker omsorgspersonen som trygg base ved å bli påvirket ved atskillelse fra omsorgsperson. Dette kan i praksis vises gjennom redusert utforskningsatferd og direkte signal ved gjenforening. Mønster B og C kan i lys av Hart & Schwartz (2009) sine beskrivelser, sammenfattende enkelt forstås som ”trekk” der barnet viser ambivalens i nærhet med omsorgsgiver ved gjenforening. Dette kan sies å ha støtte i Bowlbys (1969) betegnelse på at det å søke trøst, er forbundet med trygg tilknytning.

I den sammenheng spesifiseres det i NOU 2012:5 (2012) at barn med desorganisert tilknytning, vil i det fleste tilfeller trenge omsorgspersoner som utgjør en ekstra trygg base. Det kan ergo være rimelig å hevde at en barnevernsarbeider bør ha behov for forståelse av betydningen av dette tilknytningsmønsteret i en barnevernsdaglig kontekst.

7.0 AVSLUTNING

Oppgaven har belyst, redegjort for og diskutert de ulike faktorerens betydning for utvikling av tilknytningsatferd. Det tyder på at alle element er av betydning i sin forstand. Videre er dette på ulike måter og betydningen har ulik støtte i teori og forskning. Sikker base, utviklet av pioneren av tilknytningsteori, Bowlby (1969), må vektlegges da det relateres til trygg tilknytning. Dette synes å ha sammenheng med utvikling av barnets indre arbeidsmodell som en fundamental forståelse. Forstyrrelse i arbeidsmodellen knyttes til utrygg tilknytning. Dette har støtte i forskning der desorganisert tilknytning knyttes i stor grad til risiko for utvikling av psykopatologi (Brandtzæg, Torsteinson, & Smith, 2019). Det viser seg at sikker base og barnets indre arbeidsmodell er faktorer av betydning. I følge tilknytningsteori (Bowlby, 1969) utvikles trygg base i løpet av barnets første leveår. Det understøtter sped- og småbarnsalderens sensitive periode og dets betydning for barnets utvikling.

Element som sensitivitet og temperament i tråd med barnet i samspill med omsorgsgiver er av betydning i et helhetsperspektiv, for å forstå utvikling av tilknytningsatferd. Samspillet er av betydning da sensitivitet ser ut til å påvirke utvikling av tilknytningsatferd. Samtidig viser det seg at sensitivitet eksplisitt alene gir lite informasjon om omsorgsmiljøet forøvrig (Smith &

Ulvund, 1999). Faktoren ser likevel ikke til å kan utelukkes for å forstå den vesentlige betydningen sensitivitet har i samspill.

Temperament knyttes til barnets atferdsstil (Smith, 2002). Det bidrar til å forstå barnets individualitet som faktor. Forskning viser tvetydighet og ingen fast holdepunkt for at temperament alene er av betydning, men i et helhetsperspektiv bør faktoren innlemmes for økt forståelse. Temperament viser seg å få betydning når det virker sammen med andre forhold (Smith, 2002). I den forstand kan det forstås i konsistens med en transaksjonistisk forståelse. Transaksjonsmodellen gir en systematisk forståelse av kompleksiteten i dette da den fører til innsikt av flere elementer av betydning, i gjensidig påvirkning av hverandre (Sameroff & Chandler, 1975). Smith & Ulvund (1999) påpeker for å forstå de ulike faktorerers betydning i den forstand, må en følgelig ha kunnskap om både egenskaper hos barnet og miljøet. Dette for å kunne si noe om faktorenes betydning og således barnets utvikling.

At sped- og småbarnsalder er en sårbar periode og av enorm betydning for utvikling av tilknytningsatferden og utvikling forøvrig, og således viktig å ha besittelse av.

Mentalisering som faktor ser ikke ut til å kan utelukkes. Samtidig tyder det på at den er av betydning dersom samspillet innlemmes i forståelsen. Således har oppgaven gitt forståelse av at samspill har betydning for utvikling av tilknytningsatferd, og mentalisering kan derfor være av noe betydning innad i dette.

I sin helhet er det å forstå faktorer av betydning for barn og omsorgsgiver i interaksjon, viktig i praksis og i en miljøterapeutisk tilnærming. Der kan de mulighetene som oppstår involvere profesjonelt arbeid.

Samtidig er barn, foreldre og relasjonen mellom dem mangfoldig og ulike, sammensatt av komplekse elementer i samspill og i kontinuerlig utvikling og påvirkning av transaksjoner. En forstår at alle faktorer gir innsikt og er av betydning i barnets helhet for utvikling, men på ulik måte.

LITTERATURLISTE

- Ainsworth, M., Bell, S., & Stayton, D. (1991). Infant-Mother Attachment and Social Development: "Socialisation" as a Product of Reciprocal Responsiveness to Signals. *Becoming a person*. ss. 30-55.
- Ainsworth, M., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment : a psychological study of the strange situation*. London: Lawrence Erlbaum.
- Barnevernloven. (1993). *Lov om barneverntjenester (LOV-1992-07-17-100)*. Hentet fra: <https://lovdata.no/lov/1992-07-17-100>
- Bateman, A., & Fonagy, P. (2007). *Mentaliseringsbasert terapi av borderline personlighetsforstyrrelse. En praktisk veileder*. Oslo: Arneberg Forlag.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Volume 1*. London: The Tavistock Insitutute of Human Relations.
- Bowlby, J. (1988). *Attachment and loss. Volume 3*. London: The Tavistock Insitutute of Human Relations.
- Brandtzæg, I., Torsteinson, S., & Smith, L. (2019). *Barn og relasjonsbrudd. Bind 2. Mikroseparasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Brean, G. V. (2007). Tidlige erfaringers betydning for barnets senere utvikling. *Spesialpedagogikk nr 3* , ss. 12-23.
- Chess, S., & Thomas, A. (1996). *Temperament. Theory and Practice*. New York: Brunner/Mazel, Inc.
- Clausen, S.-E., & Valset, K. (2007). Spedbarn og småbarn med tiltak fra barnevernet 1995–2008: Utbredelse av omsorgssvikt og risikofaktorer. *Tidsskrift for Norsk psykologiforening* , ss. 642-648.
- Dalland, O. (2017). *Metode og oppgaveskriving* . Oslo: Gyldendal Norsk Forlag .
- Det kongelige barne- og likestillingsdepartement. (2016-2017). *Prop. 73 L. Endringer i barnevernloven (barnevernsreform)*. Barne- og likestillingsdepartementet.
- Fonagy, P., & Target, M. (1997, Desember). Attachment and reflective function: Their role in self-organization. *Development and Psychopathology* , ss. 679-700.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2004). *Affect Regulation, Mentalization, and the Development of the Self*. New York: Karnac Books Ltd. .
- Fuertes, M., Santos, P. L., Beeghly, M., & Tronick, E. (2006). More Than Maternal Sensitivity Shapes Attachment: Infant Coping and Temperament. *New York Academy of Sciences* , ss. 292-296.
- Gamst, K. M. (2011). *Profesjonelle barnesamtaler. Å ta barn på alvor*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Halvorsen, T. (2018). Glimt fra tilknytningsteoriens historie . *Norges Barnevern nr 1* (Vol.95), ss. 50-69.
- Hansen, M. B., & Jacobsen, H. (2007). Tidlig identifisering av risikobarn – forskningsbasert kunnskapsgrunnlag. *Spesialpedagogikk nr 3* , ss. 60-73.
- Hart, S., & Schwartz, R. (2009). *Fra interaksjon til relasjon* . Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Killèn, K. (2019). *Barndommen varer i generasjoner*. Oslo: KF AS.
- Kvello, Ø. (2012, Desember 12). Tidlig barneverninnsats med utgangspunkt i tilknytningsforskning . *Norges Barnevern* , ss. 116-134.
- Moe, V., Slinning, K., & Bergum Hansen, M. (2010). *Håndbok i sped- og småbarns psykiske helse*. Oslo: Gyldendal Akademisk .
- NOU 2012:5. (2012). *Bedre beskyttelse av barns utvikling*. Oslo: Hentet fra: <https://www.regjeringen.no>.
- Olkowska, A., & Landmark, B. (2016). *Miljøterapi. Prinsipper, perspektiver og praksis*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Regionsenter for barn og unges psykiske helse & Regionalt kunnskapssenter for barn og unge. (2019). Strategi for RBUP/RKBUs satsing på sped- og småbarnsfeltet 2019 - 2022. Bergen, Oslo, Tromsø og Trondheim. Hentet fra: https://www.ntnu.no/documents/10293/1141066258/Strategi+for+RBUP_RKBUs+satsing+på+sped-+og+småbarnsfeltet+2019-2022.pdf/f03c2e75-7552-394e-8d8d-121e7e418eb8?t=1601282576393
- Sameroff, A. J. (2009). *The Transactional Model of development, How Children and Contexts Shape Each Other*. Washington, D.C: American Psychological Association.
- Sameroff, A. J., & Chandler, M. J. (1975). Reproductive Risk and the Continuum of Caretaking Casualty. *The University of Chicago Press* .
- Schwartz, R., & Hart, S. (2015). *Barnet og dets relasjonelle miljø* . Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Sjøvold, M. S., & Furuholmen, K. G. (2015). *De minste barnas stemme*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skårderud, F., & Sommerfeldt, B. (2013). *Miljøterapi boken: mentalisering som holdning og handling*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Smith, L. (2002). *Tilknytning og barns utvikling* . Kristiansand : Høyskoleforlaget AS .
- Smith, L., & Ulvund, S. E. (1999). *Spedbarnsalderen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Statistisk Sentralbyrå. (2018). *09050: Barn 0-22 år med barnevernstiltak i løpet av året, per 31.12. og nye barn, etter omsorgs-/hjelpetiltak, kjønn og alder (F)*. Hentet fra: <https://www.ssb.no/statbank/table/09050/>

Van IJzendoorn, M. H. (1995, Juni). Adult attachment representations, parental responsiveness, and infant attachment: A meta-analysis on the predictive validity of the Adult Attachment Interview. *Psychological Bulletin* (117), ss. 387-403.

Van IJzendoorn, M. H., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2004). Maternal Sensitivity and Infant Temperament in the Formation of Attachment. *Oxford: Blackwell Publishing* .

Vatne Brean, G. (2007). Tidlige erfaringers betydning for barnets senere utvikling. *Spesialpedagogikk nr 3* , ss. 12-23.

Wenneberg, T. (2011). *Vi er våre relasjoner*. Oslo: Arneberg.

